

Csoma Gergely elveszett szavai

A moldvai magyarság írott nyelvemlékei

Csoma Gergely fotó- és szobrászművész *Elveszett szavak* című fotóalbuma a moldvai magyarság 20. századi, írott nyelvemlékeit mutatja be. Bizony nem túlzás, ha nyelvemlékekről beszélünk, hiszen az anyanyelvű oktatás lehetőségétől megfosztott moldvai csángók napjainkban, a harmadik évezred elején is a szóbeliség állapotában élnek, hagyományos kultúrájuk elsősorban szájról szájra öröklődik. Ezért magyar anyanyelvük írásos nyomai szinte ugyanolyan ritkák és értékesek, mint az egyetemes magyar nyelv középkori emlékei.

Már a könyv borítóján lévő kép is ritka pillanatot rögzít: könyvet olvasó csángó ember látható rajta. A kép minden tekintetben hiteles. Az idős, ősz hajú csángó hagyományos viseletben, *honcsánt*, vagyis házilag készített vászonból varrt kieresztett ingben, hasonló *icárban*, tehát nadrágban, derekán tenyérnyi széles szöttes övvel, erős szellemi koncentrációt jelző arckifejezéssel olvassa a minden bizonnyal vallásos tartalmú könyvet. Olvasmánya iránti tiszteletet a kalap hiánya, a saját házában való otthonosságot mezítelen lába mutatja. A háttérrel a régies *falraivaló* szöttes, az asztal tiszta házivászon terítője és az ablakon besugárzó fény szolgáltatja.

A pillanat rendkívüliségének érzékeléséhez tudnunk kell, hogy egy mai moldvai csángómagyar életéhez, tevékenységéhez mennyire nem tartozik hozzá a betű, a könyv, az olvasás. A 19. század elején Moldvába látogató Gegő Elek vagy az 1868-ban ott megforduló Imets Fülöp Jákó, Kovács Ferenc, Veszely Károly és társaik még bőven találtak magyar nyelvű, főként vallásos témájú könyveket a csángó falvakban. De még az 1930-as években ott járt Domokos Pál Péter is tucattal láthatott, forgathatott ilyen jellegű nyomdatermékeket, valamint csángó emberek által kézzel írt krónikákat, imádságos könyveket, virrasztások alkalmával használatos, elmosódott szövegű, szakadozott lapokból álló füzeteket. Az idegen nyelvű és idegen szíví papok mellett az anyanyelvű vallásgyakorlatot szolgáló, ott *deák*-nak nevezett kántoroknál pedig láthatta Kájoni János *Cantionaléjának* a csíksomlyói „kalastromjuk nyomdácskáján”, 1676-ban született énekes-könyvének számos, 17–19. századból való kiadását. Domokos 1929-ben,

Onyesten járva följegyezte, hogy „Nyomtatott magyar könyvet elég gyakran látni, imádságos könyv csaknem minden házban van. Egy Varga nevű embernél – ki magyarságát tanító fiával együtt megtagadja – találtam a legtöbb könyvet, közöttük Pápai Páriz »Pax corporis«-ának 1695-ből való kiadását”. Még a 20. század első felének, közepének moldvai utazói is számos magyar feliratú út menti és temetői keresztet láthattak, fényképezhettek, akár olyan falvakban is, ahol manapság az élő magyar beszéd egyre ritkább, mint például Szabófalva vagy a több mint száz esztendeje innen kirajzott Ploszkucén.

Az idő vasfoga – és a román sovinizmus vasökle – azonban az utóbbi néhány emberöltő alatt hatalmas pusztítást végzett az egykori Etelköz írásos magyar nyelvemlékeiben, s ma már csak igen alapos utánajárással, rendkívüli helyismerettel és kitűnő személyi kapcsolatokkal lehet rátalálni, rögzíteni a moldvai magyarság anyanyelvének féltve őrzött írott emlékeit. Nem véletlen tehát, hogy ez a könyv a mindezen tulajdonságokkal rendelkező Csoma Gergely tolla és lencséje által született meg.

Milyen jellegű nyelvemlékek találhatók a 20. század végén és századunk elején Csángóföldön? Milyen helyeken, milyen műfajban lelhetők ezek a szövegek, szövegfoszlányok? Csoma Gergely könyvét végiglapozva nem kétséges, hogy a könyvben szereplő szövegek között *a csángók által készített nyelvemlékek* a legértékesebbek, más szempontból ugyancsak jelentősek a máshonnan odakerült, de *a csángók által megőrzött* magyar nyelvű írások. Hiszen tudjuk, hogy a politikai és egyházi diktatúrák idején mekkora bátorság, már-már hősiesség kell a Krisztusként halálra keresett magyar nyelvű emlékek őrzéséhez, mentéséhez, bujtatásához. A csángók lelkén uralkodni igyekvő, anyanyelvük ellenségeivé szegődött papok fondorlatos módokon még ma is igyekeznek elveszejteni minden magyar nyelvemléket, legyen az út menti keresztre vésve, avagy ceruzával papírra írva.

Csoma Gergely *Az elveszett szavak* című könyve tehát éppen azt a célt szolgálja, hogy a magyar nyelv moldvai szórványban megmaradt emlékei ne vesszenek el nyomtalanul. Láthatunk néhány képet Moldva magyar feliratú harangjairól, köztük a legújabbról, az árvízkárosult Külsőrekecsin számára Árva Vince pálos rendi szerzetes költségén 1991-ben öntettről, szövegében a „...MAKULA NÉLKÜL VALÓ SZÚZ ANYÁNAK SZENT SZÜVE KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK...” felírással. Láthatjuk Petrás Incze Jánosnak, Klézse nagyhírű, orvul meggyilkolt papja édesapjának a nagy-

pataki temetőkápolnában lévő, 1843-ban készült keresztfáját: „Itt az urnak Sz Nevében / Petrás Ferencz meg pihen / Míg trombita szavára a nagy napon felszerken...” Az út menti keresztteken *Boldogságos Szűz Máriák, Megfeszített Krisztusok, Szent Illések, Páduai Szent Antalok* őrzik – amíg őrzik – a csángóföldi magyar nyelv emlékeit. A világháborús emlékműveken, például Trunkon, a román fonetikával írt magyar nevek – *Pista Joji* [Pista Józsi], *Isvanca Ianos* [Istvánka János], *Cosa Antal* [Kósa Antal], *Sabau Joji* [Szabó Józsi] és mások – bizonyítják, hogy ezek a csángók azért az országért áldozták életüket, amely azóta is vesztükre tör. Számomra azok a nyelvemlékek a legértékesebbek és a legmeghatóbbak, amelyeket az anyanyelvükön csak beszélni, de írni nem tudó csángók vetettek papírra az iskolában – úgy ahogy – megtanult román írásmód szerint. Ezek egy része a hallás után tanult egyházi énekek szövegeit igyekszik rögzíteni. Ilyen a somoskai Bálint Máris énekes füzete:

„Adam kasaru almai	(Ádám keserű almája)
Hozot a kínoş halaro	(Hozott a kínos halálra)
Jartek oz in kerest famhoz	(Jertek az én keresztfámhoz)
Idvaşigeş ultaromro”	(Üdvösséges oltáromra)

Ide kíváncsoznak a harminc esztendeje elhunyt szabófalvi népköltő hasonló fonetikával írt versei is, mint például a *Tavasról* szóló kézírata:

„Dét ujbul szul banyhánd a szültü	(Mikor újból szól Bonyhán a szültű)
én ugy erzem a lelkembe,	(úgy érzem a lelkemben,)
fel támad álmábul a kültü	(feltámad álmaiból a költő)
Versek forognak eszembe.”	(Versek forognak eszemben.)

Vannak ezek között az írásos emlékek között virrasztóénekek, népszokásleírások, naplóvallomások, és különös értéként Bálint János somoskai gazdálkodó különféle betegségek elleni ráolvasásokat tartalmazó kézírásos füzete, amiben olvashatunk például a *Fog siralámtul* és a *Pocolvartól*, vagyis a *fogsérelemtől* (fogfájás) és a *pokolvar* ellen való, rontást elhárító szövegeket.

Végezetül megidézik Csoma Gergely képei azokat az eseményeket és jelenségeket, amelyek az elmúlt másfél évtizedben a moldvai csángómagyarok anyanyelvének megmaradását szolgálták és szolgálják. Így az anyanyelv

újabb kori fakultatív oktatásának néhány mozzanatát, a néhol még magyar nyelvű imádságokkal és énekekkel végzett halottvirrasztásokat, az Erdélyben és Magyarországon tanult csángó fiatalok néhány hazatért, s népét otthon szolgáló személyiségének munkáját, a csángóknak adományozott magyar feliratú búcsús-zászlót, a Domokos Pál Péter Alapítvány, a Szeret-Klézse Alapítvány, valamint a Bákói Csángó-Magyar Szervezet vezetőit, s az Európa Tanács moldvai csángókról készült jelentése készítője, Tytti Isohookana Asunmaa finn politikus etelközi látogatását.

A szerző művészi fényképei egyszerre hordoznak esztétikai és dokumentációs értéket. Valamennyi kép Isten és ember előtti bizonyágtétel arról, hogy mennyire hazugok a csángók magyarságát tagadó vélekedések. Mind a 111 kép egy-egy koronatanú a csángók magyarsága mellett! S hol vannak még a többiek? Hiszen mindannyian, akik bejártuk a Csángóföldet, tucattal tudnánk szaporítani Csoma Gergely moldvai magyar nyelvemlékekről összeállított gyönyörűséges adattárát. Ha talán nem is ilyen művészi kivitelben, nem ilyen lényegre törő megvilágításban, nem ilyen meggyőző fény és árnyék kombinációkkal.

Tudnánk – írtam –, de hát miért nem szaporítjuk? Ha a moldvai magyarok sorsának dokumentálása nem ilyen magunkra hagyottan, intézményi háttér nélkül folyna, már régen létrehozhattuk volna a moldvai csángómagyarok nyelvemlékeinek, írásos emlékeinek módszeres *adattárát*. Hiszen még napjainkban is napvilágra kerül egy-egy értékes nyelvemlék, amint azt a *Honismeret* folyóiratban 2004-ben megjelent írás is mutatja. Gondolkozzunk rajta, miként válhatna Csoma Gergely szépséges fotóalbuma olyan kristályosodási ponttá, amely magához vonzza, magába olvasztja mindazt az írásos, fényképezett, filmezett s még ki tudja mi módon rögzített és őrzött dokumentációs anyagot, ami a csángók *írott nyelvemlékeinek* szakszerű és teljességre törekvő nyilvántartását szolgálhatná.